

Varhany ve farním kostele sv. Matouše v Postřelmově

Varhany v našem farním kostele postavila v roce 1889 dnes již neexistující novojičínská varhanářská dílna v čele s varhanářem Karlem Neusserem. Jedná se o dvoumanuálový nástroj s mechanickou trakturou (tónovou i rejstříkovou) s kuželkovou vzdušnicí. Disponuje celkem 12 znějícími rejstříky, kolektivy (pevné kombinace rejstříků), oktávovou pedálovou spojkou, spojkou I. a II. manuálu a zvukomalebou pomůckou zvanou tremollo. Rejstříky v době stavby převažovaly 8stopé (celkem 6), tj. zní v základní poloze, jak je psané v notách, což byla výsada stavitelů varhan v období romantismu. Do postřelmovského kostela byly instalovány o pár let později a byly financovány převážně z odkazu místního rolníka Pelcla. Těžko však říct, jestli byly varhany určeny pro postřelmovský kostel. Karel Neusser (měl německý původ) totiž nikdy neuváděl svůj podpis na nástrojích, které stavěl na sudetském území, v češtině. Proto i např. na varhanách v šumperském děkanátním kostele sv. Jana Křtitele je na hracím stole nápis „Karl Neusser in Neutitschein“. Na postřelmovských varhanách je však nápis „Karel Neusser v Novém Jičíně“, z čehož je patrné, že byly původně postaveny pro nebo v jiném kostele, pravděpodobně na střední nebo jižní Moravě.

Říká se, že největším nepřítelem varhan byly světové války (píšťaly, které byly zhotoveny z varhanářského kovu, slitiny olova a cínu, se přetavovaly na munici). Jak se ale ukázalo, v případě našich varhan to byl vedle I. světové války taky dřevokazný hmyz. Základním stavebním prvkem všech varhan je totiž z téměř 75% dřevo. Válečnému rekvírování nebyly ušetřeny prospektové cínoolověné píšťaly rejstříku Principal 8' a aby v nástroji nechyběly tyto tóny, byly do varhan instalovány píšťaly z levnějšího materiálu – zinku; zvuk tím pádem už nebyl původní, ale nástroj fungoval. Farní kronika uvádí, že v 50. letech minulého století bylo do varhan dodatečně instalováno na přání tehdejšího varhaníka pneumatické tremollo pro II. manuál. Díky jeho silným vibracím musel však být celý nástroj posunutý cca o 2 metry dozadu, aby nedošlo ke zřícení kůru. Nicméně nástroj sloužil bez větších problémů do poloviny 80. let minulého století. Tehdy se podle záznamů na jedné z píšťal ve vnitřní části skříně varhan uskutečnila velká oprava a vyčištění, kterou provedli varhanáři z Kutné Hory (dnes již neexistující firma Organa). Naimpregnovali zasažené dřevěné části, naladili píšťaly a provedli seřízení tónové traktury. Bohužel však provedli také pár zásahů, které životnost varhan spíše zkrátily – jednalo se hlavně o zatmelení špachtlí otvorů po červotoči v dřevěných píšťalách. Spousta píšťal po této „opravě“ přestala správně intonovat a nasazovat, jelikož varhanáři zatmelili a už nevybrousili do původního tvaru výřezy (labia) píšťal. Současně provedli nevratné změny v dispozici varhan, a to u dvou rejstříků II. manuálu: původní Houslový Principal 8' o polovinu zkrátily, z píšťal odstranili intonační válečky a naintonovali je jako určitou formu otevřené přefukované Flétny 4'. Podobně dopadl i rejstřík Fugara 4', kdy téměř stejným způsobem vznikl další flétnový rejstřík se stopovou délkou 2'. Oba rejstříky zní díky zkrácení o oktávu výše než původně. Byl to však zbytečný krok, neboť dva flétnové rejstříky už varhany měly z výroby, a tímto ztratily zvukové vlastnosti varhan doby romantismu. Přestože „vznikly“ tyto nové rejstříky, název rejstříků na hracím stole ponechali původní. Díky tomu byli někteří pozvaní koncertující varhaníci (v rámci např. Kruhu přátel hudby) nuceni nejednou změnit svůj repertoár. Nutno však dodat, že během následujících cca 6 let se frekvence výskytu nových provrtaných chodbiček červotočem v nástroji značně snížila.

Stav varhan se po této době začal pomalu zase zhoršovat, čehož si byl vědom i tehdejší duchovní správce P. Bedřich Jagoš; ten uvažoval o nákupu digitálních varhan, což se však nakonec neuskutečnilo a při nějaké již neúnosné závadě povolal do Postřelmova svého známého varhanáře. Bylo však otázkou času, kdy se závada vyskytla znovu nebo někde jinde.

Postupem času se červotoč začal opět projevovat a s ním i poruchy varhan – červotočový prach vzniklý vyvrtáváním chodbiček ve dřevě zadírá mechanická táhla (abstrakty) tónové i rejstříkové traktury, což např. způsobí, že tón zůstane „viset“ (píšťala zní bez možnosti vypnutí, nejrychlejší „oprava“ je její vysazení); nehledě na to, že zvuk krytých a polokrytých dřevěných píšťal (shora uzavřených) je limitován množstvím otvorů po červotoči. Proto jsem za působení P. Mgr. Jiřího Putaly k nám pozval své známé – bratry Pončovy, kteří vlastní varhanářskou dílnu Ponča Organs v Krnově (zájemci si můžou blíže jejich práci prohlédnout na internetové adrese www.ponca-organs.com). Jen pro zajímavost: tato firma provedla před pár lety také kompletní přestavbu dispozičně podobných varhan na bývalém působišti výše zmíněného P. Bedřicha Jagoše

v Popovicích u Uherského Hradiště za zhruba 750.000,- Kč. Firma nám zdarma vypracovala posudek a dva návrhy. Jeden počítal s kompletně novými varhanami, druhý s generální opravou varhan stávajících, nicméně tehdy se nerealizovala (zejména z finančních důvodů) ani jedna varianta.

Až za působení P. Mgr. Vladimíra Jahna se konečně rozhodlo o generální opravě nástroje (varhanové systémy se doporučují rekonstruovat cca po 50 letech provozu). Na konci roku 2016 jsme pozvali na prohlídku nástroje arcidiecézního organologa Jana Gottwalda spolu se zástupci oslovených varhanářských firem. Organolog vypracoval záměr na generální rekonstrukci nástroje a na základě cenových nabídek byla vybrána firma krnovského varhanáře původem z Prahy p. Ivana Boka. Od ledna 2017 se díky tomu po částech nástroj opravuje (jako první krok bylo vysázení a odvezení na rekonstrukci do krnovské dílny dřevěných píšťal rejstříku Krytá 8´.

Postřelmovský kostel však není jediným místem, kde je možné Neusserovy varhany najít. V nejbližším okolí to jsou kostely v Moravičanech, Lesnici nebo výše zmíněný děkanátní kostel sv. Jana Křtitele v Šumperku.

Robert Poisl, varhaník

K osobnosti Karla Neussera Boromejského Antonína

(2. listopadu 1844 Nový Jičín – 9. února 1925 Nový Jičín)

Karel zdědil továrnu na varhany po svém otci Johannu Neusserovi (1807–1878). Už od útlého mládí dbal Johann na jeho vzdělání. Když bylo Karlovi třináct let, byl poslán do Bystřice pod Hostýnem a o rok později do Krásna u Valašského Meziříčí, aby se naučil česky. Poté se u otce vyučil truhlářem, neboť varhanáři příslušeli truhlářskému cechu. V roce 1860 získal od okresního úřadu výuční list a byl prohlášen varhanářem. V létě 1866 vpadla do Nového Jičína pruská vojska, a proto poslal Johann syna do Rakouska, aby se zdokonalil ve varhanářském řemesle u tamních mistrů. Karel pobyl ve Štýrském Hradci patrně u Friedricha Wenera a v roce 1867 ve Vídni u Josepha Lyopa (1801–1877).

Po návratu pomáhal s řemeslem otci a v roce 1869 se přestěhoval do domu (č. 211), který mu Johannes zakoupil již v roce 1867. V roce 1870 převzal Karel Neußer definitivně otcovu dílnu, ale prakticky ji vedl už od roku 1868. V dalších letech dílnu rozšířil a na pozemku bývalé purkmistrovy zahrady zřídil továrnu na varhany a harmonia, která v té době konkurovala krnovskému závodu bratří Riegrů a jejíž výrobky údajně patřily k nejlepším v Monarchii. O rozšiřování dílny svědčí také inzerát v novinách *Neutitscheiner Wochenblatt*, jehož prostřednictvím si Karel hledá pomocníky.

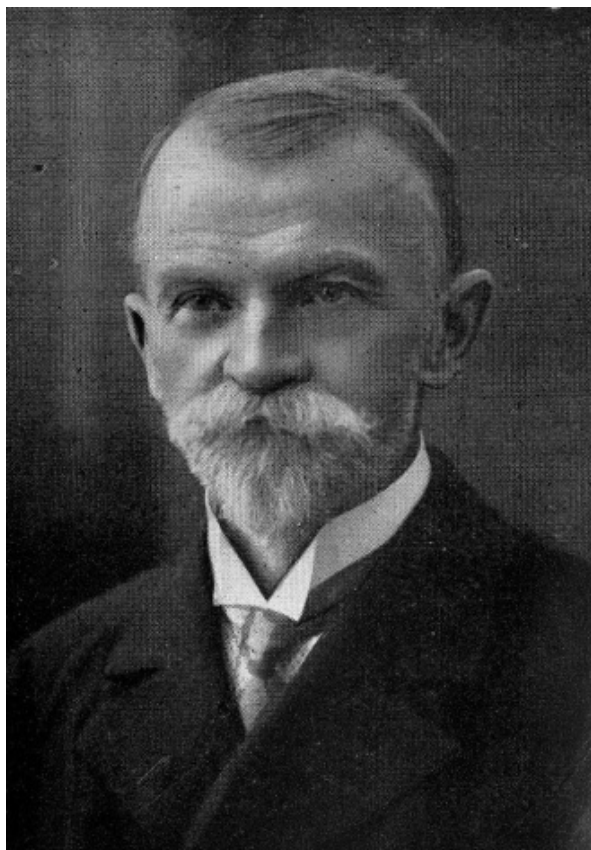
Karel Neußer ve své varhanářské činnosti zprvu navázal na tradici a dobrou pověst otce, ale postupně nástroje modernizoval. Mezi jeho novinky patřily kuželkové vzdušnice, které stavěl přibližně od roku 1894. Od roku 1894 stavěl pneumatické varhany. Po první světové válce se však Neußerův podnik dostal kvůli rakouským válečným půjčkám do finanční tísně, což vedlo až k zániku továrny. Vlastivědný sborník *Kuhländchen* uvádí, že díky značným finančním ztrátám, zániku varhanářského podniku, kterému věnoval celý život, a také poměrům v rodině byl konec jeho života neveselý a smrt mu byla jen vykoupením.

Na Moravě bylo dochováno více varhan od Karla Neußera než od jeho otce Johanna. Karlovy nástroje se však od otcových velmi lišily, a ačkoliv je současníci hodnotili vysoko, dnes musíme říci, že nebyly tak kvalitní. Varhany Karla Neußera totiž vykazovaly rysy úpadkového varhanářství romantické éry a mnoho jich bylo třeba ve 20. století přestavět. Zajisté se liší pohled dnešních vědců na varhanářské umění Karla Neußera a pohled Karlových současníků, kteří byli přesvědčeni, že „dessen Erzeugnisse zu den besten der alten Monarchie zählten“. Třebaže dnes máme na jeho varhany odlišný názor, je třeba si uvědomit, že ve své době byly jeho varhany vážnou konkurencí podniku rodiny Riegerů v Krnově.

Karel Neußer se zapsal do dějin města jako významný varhanář, ale také ve společnosti získal úctyhodné postavení – o čemž svědčí například nekrolog ve vlastivědném sborníku *Kuhländchen*, kde je jeho osoba velmi vyzvedávána. Důležitá je jeho činnost také v politice, čímž se nemalou

měrou podílel na rozvoji města. V letech 1873–1888 byl náhradníkem a v letech 1888–1908 členem výboru v obecním zastupitelstvu. V Průvodci Novým Jičínem a okolím z roku 1903 je také uveden jako předseda a ředitel městské zastavárny, která měla úřední hodiny ve středu a v sobotu dopoledne v domě na náměstí č. 1, a také byl členem výboru v novojičínské záložny a *Spolku majitelů domů v Novém Jičíně a okolí*.

Zdroj: ARÁTOROVÁ, Jana. *Hudební život v Novém Jičíně v „dlouhém“ 19. století*. Brno, 2010. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy.

Karel Neusser Boromejský Antonín

Novoroční pohled z novojičínské továrny

Pohled na továrnu v době provozu – obr. 1

Pohled na továrnu v době provozu – obr. 2

Současná podoba domu (Nový Jičín, dnešní křižovatka ulic Jiráskova a K nemocnici)

Hrob Karla Neussera na hřbitově v Novém Jičíně